

พุทธปรัชญาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์

ความหมายของ "ปรัชญา" และ "พุทธปรัชญา"

บุญย นิลเกษ (2525 : 2) ได้อธิบายไว้ว่า

คำว่า "ปรัชญา" เป็นคำสันสกฤต ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก "ปร + ชญา" ตรงกับคำบาลีว่า "ปัญญา" ที่มาจากรูปศัพท์ว่า "ป + ญา" ทั้งสองศัพท์นี้มีความหมายอย่างเดียวกันคือ "ความหยั่งรู้, การหยั่งรู้, การรู้แจ้ง" จึงนำคำว่า "ปรัชญา" มาใช้เป็นศัพท์ที่หมายถึงเฉพาะวิชาที่รู้จักกันคือ Philosophy นั้นเอง คำว่า "Philosophy" เป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งมีรูปศัพท์มาจากคำว่า Philo + Sophia คำนี้มีต้นกำเนิดของศัพท์มาจากภาษากรีกว่า "Philosophia" ซึ่งประกอบด้วยศัพท์ว่า "Philo" และศัพท์ว่า "Sophia" คำว่า Philo หมายถึงความรัก หรือความพึงพอใจสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Loving) และคำว่า Sophia หมายถึง ความรู้หรือปัญญา (Wisdom) ซึ่งมีภาวะเช่นเดียวกับคำว่า "ปรัชญา" นั้นเอง รวมความแล้วคำว่า Philosophia หรือคำว่า Philosophy นั้นมีฐานะเป็นเพียงความรักในความรู้ หรือหากพูดให้ชัดเจนไปก็หมายถึง ผู้ที่ชอบแสวงหาความรู้ หรือการเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

คำว่า "พุทธ" เป็นศัพท์ที่มาจากภาษาบาลี แปลว่า "ผู้ตรัสรู้, ผู้ตื่นแล้ว, ผู้เบิกบานแล้ว (ใช้เฉพาะพระพุทธเจ้า)" (ราชบัณฑิตยสถาน, 2531 : 598)

เมื่อนำคำ "พุทธ" กับ "ปรัชญา" มาสมาสเป็น "พุทธปรัชญา" แปลว่า วิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริงที่มีผู้ตรัสรู้ อันหมายถึง หลักแห่งความรู้และความจริงที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นั่นเอง ซึ่งตรงกับคำ "พุทธปรัชญา" ที่ พระรัตนสุวรรณ (2519 : 1) ให้ความหมายไว้ว่า "พุทธปรัชญา หมายถึงความรู้ที่เป็นหลักหรือแก่น เป็นความรู้ที่ประเสริฐของพระพุทธศาสนา"

ความรู้ที่ประเสริฐของพระพุทธศาสนาเกิดจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การตรัสรู้จึงเป็นเหตุให้เกิดมีพุทธปรัชญา ดังนั้น "พุทธปรัชญา" ก็คือ พฤติกรรมตามหลักเหตุผลอันเกิดจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นปทัสถาน (รัตนา คัมภูนเด็ก, 2525 : 86-87)

สาระสำคัญของพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาชีวิต เมื่อพิจารณาตามหลักฐานของพุทธศาสนาแล้ว กล่าวได้ว่า การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นมูลเหตุของพุทธปรัชญา การอธิบายความเกี่ยวกับเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นั้นก็คือตัวพุทธปรัชญา พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ความจริงของชีวิต ทรงเห็นแจ้งในความมีอยู่ ความเป็นอยู่ของชีวิตและสรรพสิ่งตามสภาวะที่เป็นอยู่จริงตามธรรมชาติ ตั้งแต่เริ่มต้นจนอวสาน ซึ่ง รัตนา คัมภูนเด็ก (2533 : 87-88) กล่าวถึงพุทธปรัชญาว่า

พุทธปรัชญาได้อธิบายถึงความสัมพันธ์อันแท้จริงของสิ่งต่าง ๆ ในโลก ซึ่งไม่ใช่มีเพียงวัตถุเท่านั้น แต่รวมทั้งความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ของคนด้วย พุทธปรัชญาเป็นความจริงที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของสิ่งทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกฎแห่งเหตุและผล ปัจจุบันถือกันว่าเป็นกฎวิทยาศาสตร์

พุทธปรัชญาจึงเป็นความจริงของชีวิตที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และทรงประกาศธรรมที่เป็นความจริงของชีวิตแก่ชาวโลกเป็นครั้งแรกเมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว พุทธปรัชญาได้แผ่ขยายไปในประเทศต่าง ๆ และแยกออกเป็นหลายนิกาย แม้ว่าพุทธปรัชญาจะเกิดขึ้นหลายนิกายก็ตาม แต่พุทธปรัชญาของนิกายทั้งหลายก็อาศัยการตรัสรู้

ของพระพุทธเจ้าเป็นหลักอันเดียวกัน ต่างกันอยู่ในจุดที่ว่า แต่ละนิกายนั้นพยายามตั้งหลักเกณฑ์ที่จะอธิบายความตรัสรู้แตกต่างกันไปเท่านั้น พุทธปรัชญาจึงแบ่งเป็นสองสาย คือ พุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาท¹ กับพุทธปรัชญาฝ่ายมหายาน พุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาท มีหลักคำสอนที่สำคัญ คือ อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท และไตรลักษณ์ (ศุภพรณ ศุภพันธ์, 2529 : 57 - 66) พุทธปรัชญาฝ่ายมหายานมีหลายนิกาย คำสอนของฝ่ายมหายานแตกต่างกันไปตามแนวคิดของแต่ละนิกาย เช่น นิกายมาธยมิกะ ยึดคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ มีหลักมัชฌิมปฏิปทา หลักอนัตตา และหลักปฏิจจสมุปบาท (บุญมี แทนแก้ว, 2524 : 62) นิกายโยคอาจารย์ยึดถือว่าจิตเท่านั้นที่เป็นจริง นิกายสุชาวดี มีหลักคำสอนสำคัญ คือ เป็นการปฏิบัติธรรมโดยเจริญภาวนาระลึกถึงพระพุทธเจ้า เป็นต้น

พุทธปรัชญาทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน ต่างก็มุ่งสอนให้มนุษย์เข้าใจสภาพความเป็นจริงของชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนด้วยกันทั้งสิ้น

พุทธปรัชญาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์

วรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาในท้องถิ่นของไทย การศึกษาพุทธปรัชญาในวรรณกรรมเรื่องนี้ จึงจำแนกพุทธปรัชญาตามลักษณะของพุทธศาสนาในสังคมไทยมาเป็นแนวทางในการประกอบการค้นคว้า

¹ เถรวาท เดิมเรียกว่า หินยาน ได้เปลี่ยนมาใช้คำว่า เถรวาท เมื่อ พ.ศ. 2493 ตามมติที่ประชุมศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกครั้งที่โคลัมโบ ประเทศศรีลังกา (วสิน อินสระ, 2530 : 2)

ซึ่ง ธวัช ปุณโณทก (2525 : 384) ได้จำแนกไว้ 2 ลักษณะ คือ พุทธปรัชญาตามทฤษฎีหลักธรรมของพระพุทธเจ้า (Doctrinal Buddhism) และพุทธปรัชญาตามแนวคิชาชาวบ้าน (Popular Buddhism)

วรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ ปรากฏพุทธปรัชญาทั้งสองลักษณะที่ปะปนกัน กล่าวคือ พุทธปรัชญาตามทฤษฎีหลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่ผู้แต่งเสนอไว้ในเรื่อง บางส่วนสอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธเจ้า บางส่วนปรากฏในลักษณะที่เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งอาจมองในแง่พุทธปรัชญา ตามแนวคิชาชาวบ้าน ดังนั้นพุทธปรัชญาที่ปรากฏบางส่วน จึงไม่อาจแยกขาดออกจากกันได้

พุทธปรัชญาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ฉบับสำนวนภาคใต้

วรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ฉบับสำนวนภาคใต้ มีพุทธปรัชญาตามลักษณะของสังคมไทยทั้ง 2 แบบ คือ

1. พุทธปรัชญาตามทฤษฎีหลักธรรมของพระพุทธเจ้า (Doctrinal Buddhism)

พุทธปรัชญาตามทฤษฎีหลักธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นพุทธปรัชญาที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ฉบับสำนวนภาคใต้ ดังนี้

1.1 อริยสัจ 4 คือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ (วคิน อินทสระ, 2530 : 1) ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ และทรงพยายามสั่งสอนให้ประชาชนเข้าใจชีวิตอย่างถูกต้อง อริยสัจ 4 ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ฉบับสำนวนภาคใต้ มีดังนี้

1.1.1 ทุกข์ คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ (วคิน อินทสระ, 2530 : 3) ในชีวิตของทุกคนจะต้องประสบกับความทุกข์นานาประการ เช่น

ความทุกข์อันเกิดจากการกระทำที่ไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ดังข้อความ

“ 0 ผิดชอบได้ทำไว้ คิดขึ้นได้อยู่หมดสิ้น

คิดเห็นว่าผิดจริง คิดขึ้นมาเห็นทางธรรม”

" ๐ ครั้นรู้ว่าตัวผิด ถอยหลังคิดเห็นทุกขา
 แจ่งใจในกุสลา อนิจจาไม่เที่ยงจึง"

(หน้าต้น 17 บรรทัด 2-3)

ความทุกข์อันเกิดจากความลุ่มหลง

" ๐ โธหน้าอนิจจา ตัวเราเกิดมา หลงในยศสงสาร
 ร้อยทุกข์พรรณทุกข์ ด้วยของสารทาน ครั้นเมื่อถึงกาน
 กำไปยมือเปลา"

(หน้าต้น 38 บรรทัด 1-2)

ความทุกข์ของผู้ที่อยู่ในโลกของความรัก ตั้งข้อความ

" ๐ เกิดในโลกีย์ อย่าควนยินดี โลภีแสนทุกข์
 หมั่นหึงหมั่นหวง ไวกกลางสุขุมก อย่าคิดว่าสุขุข
 เราท่านทั้งหลาย"

" ๐ ครั้นว่าจะให้ทาน ย่อมคิดย่อมอาร ก็จะมีสูญเสียดาย
 ครันหาความทุกข์ ย่อมหาได้โดยใจ เภราะโลกีภัย
 นำมาใจยตนเอง"

(หน้าต้น 36 บรรทัด 11-12)

ข้อความที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้แต่งชี้ให้เห็นว่าความทุกข์ของคนนั้น มีหลายประการ ส่วนมากเป็นความทุกข์ทางใจ ซึ่งเกิดจากผลการกระทำของตนเอง กล่าวคือ เมื่อตนกระทำสิ่งใดที่ไม่ถูกต้อง หากคิดได้ในภายหลังว่า สิ่งที่ทำลงไป ไม่ถูกไม่ควร ก็เกิดความเสียใจในการกระทำนั้น หรือความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากความอยากที่จะทำอะไรสิ่งหนึ่ง และทำไม่ได้ด้วยเหตุผลใดก็ตาม ก็เกิดความทุกข์ใจ เช่นเดียวกัน นับว่าผู้แต่งให้ข้อคิดแก่ผู้อ่าน ผู้ฟังในลักษณะที่เตือนสติบุคคลไม่ให้ กระทำสิ่งใดลงไปโดยไม่ไตร่ตรองเสียก่อน เพราะจะก่อให้เกิดความทุกข์ภายหลังได้ เป็นการเตือนที่ผู้ฟังอยู่ในวิสัยที่จะปฏิบัติตามได้

1.1.2 สมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ (วชิณ อินทสระ, 2530 : 6) ความทุกข์เกิดขึ้นมาได้นั้นจะต้องมีสาเหตุ สาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ ก็คือ ตัณหา ได้แก่ ความอยาก อยากได้ในสิ่งที่ปรารถนา เช่น

" ๐ ในทางพระเวณี พระชินศรหมีหามา
แต่ปวงราคะราคา ปวงคัณฑาแลบวงสัตว์

๐ ครั้นว่าอับปัญญา ปวงคัณฑาหมั้นเรงรัก
ชื่อว่า เป็นคะระหัด แต่ล่วนยอมเบนราศี"

(หน้าต้น 33 บรรทัด 1-2)

" ๐ อะนิจจัง อะนัตตา ตัวเราเกิดมา เพราะด้วยบวงกาม
คัณฑามิตนิก ผูกมัดรุมราม เกิดในบวงกาม ผูกคล้องคัณฑา

๐ มีเงินมีทอง แก้วแหวนกายกอง ลูกเมียข้างม้า
ของทั้งนั้นเล่า เป็นบวงคัณฑา รักริ่งตรึงตรา ผูกคล้องเวียนวัน"

(หน้าปลาย 9 บรรทัด 8-10)

จะเห็นว่า คัณฑาเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์หลายประการ เช่น
เกิดความลุ่มหลงในกาม ซึ่งก่อให้เกิดมลทินภายในใจ และเกิดความห่วงใยใน
ทรัพย์สินเงินทอง อันเป็นบ่วงผูกพันที่ไม่อาจละทิ้งไปได้

1.1.3 นิโรธ คือ ความดับทุกข์ (วคิน อินทสระ,
2530 : 7) เมื่อมีทุกข์และพบสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์แล้ว จะต้องหาวิธีที่จะดับทุกข์
การดับทุกข์ที่เกิดจากคัณฑาต่าง ๆ ผู้เขียนแนะนำให้ผู้ที่ต้องการดับทุกข์ ให้ทาน
เพราะของที่เป็นที่รักทั้งปวงเป็นเครื่องกีดขวางทางการสร้างกุศล บุคคลควรสร้าง
กุศลด้วยการให้ เพื่อขจัดความโลภ ไม่ควรห่วงแหน ดังข้อความ

" ๐ ทำบุญแล้วให้ทาน ฌมัสกานกิตพระวินัย
ทรัพย์สินอันหวงไว้ ให้ทานโยกแล้วตัวจะตาย

๐ ได้บุญนั้นน้อยไป เพราะน้ำใจนั้นเสียค่าย
หวงไว้พอใกล้ตาย จึงจำหน่ายออกให้ทาน

๐ ทานนั้นใช้สุนเปล่า คีลทานเล่าเป็นแกนสาร
เป็นทางนิจการ เพราะคีลทานรักษาธรรม

(หน้าต้น 22 บรรทัด 8-10)

ผู้เขียนสอนให้กระทำความดี โดยการสวดมนต์ไหว้พระ รักษาศีล ให้ทาน และภาวนาระลึกถึงคุณพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ ด้วยอำนาจพระพุทฺธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ จะช่วยกำจัดตัวตัดหาให้หมดสิ้นไป ดังข้อความ

" ๐ เร่งสร้างกุศล ไหว้พระสวดมน จำสวดให้ทาน
ให้เรงรักษา คุณแก้วสามประการ ทานจักช่วยผล่าน
นำหมูตัดหา"

(หน้าปลาย 5 บรรทัด 4-6)

แนวทางที่ผู้แต่งเสนอไว้นี้เป็น เรื่องที่ปฏิบัติได้ มนุษย์ปุถุชนย่อมกระทำได้ โดยไม่ยาก หากผู้นั้นมีความศรัทธาที่จะปฏิบัติจริง ๆ เพราะกิจของพุทธศาสนิกชน ที่ควรทำก็คือ การสวดมนต์ ไหว้พระ ให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ซึ่งพุทธศาสนิกชนส่วนมากได้ปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำ

1.1.4 มรรค คือ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งหมายถึง อริยมรรค ประกอบด้วยองค์ 8 หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า มัชฌิมา ปฏิปทา คือหลักปฏิบัติ อันเป็นสายกลาง (วคิน อินทสระ, 2530 : 11-14)

ผู้แต่งได้เสนอแนวทางที่จะดับทุกข์ครบองค์ 8 ดังนี้

1.1.4.1 ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) หมายถึง ความรู้ ความเห็นที่ถูกต้อง เช่น

" ๐ เร่งให้ภาวนา ใ้ด้วยปัญญา จะเห็นทางทรน
ปัญญาเห็นแจ้ง อัยงในทุกขัง เห็นทางมะระนัง อะนิจจังอนัตตา"

(หน้าปลาย 12 บรรทัด 2-3)

ทางที่จะดับทุกข์ประการแรก ผู้แต่งแนะแนวทางดับทุกข์ด้วยการใช้ปัญญา คือ ความรอบรู้ มาใคร่ครองเพื่อให้เข้าใจในธรรมะอย่างแจ่มแจ้ง

1.1.4.2 คำริชชอบ (สัมมาสังกัปปะ) หมายถึง ความคิดอันถูกต้อง เช่น

" ๐ จะคิดกุไทร่ย์ จะลอดหนีไปย จากบัวงตัดหา
เกิดด้วยกิเหล็ด แต่เวีทนา อะนิจาอะนิจา เห็นหมิเป็นกาน"

๐ แร่คิดอะนิจา ตัวเราเกิดมา มาไหว้สงสาร
 ทั้งกว้างทั้งลึก ไหว้อยู่ชานาน เภราะว่าสงสาร กว้างลึกนักหนา"
 (หน้าปลาย 10 บรรทัด 5-8)

1.1.4.3 เจริญชอบ (สัมมาวาจา)

คือ พูดจาถูกต้อง เช่น

" ๐ ใจคนทั้งหลาย ทั้งยั้งทั้งชาย อย่าได้มุสา
 นอกพูดโอวาท ขาดสิ้นพระสาชดา จำไว้ให้คหนา เจริญแต่จริง
 ๐ พระเทณาไว้ _ ใ้เอาให้ได้ ทั้งชายทั้งยั้ง
 จักได้ความสุข พ้นทุกข์จิง ๆ ภาตัวถึงสิ่ง กลาวคืออนุฎการ"
 การพูดในทางที่ถูกต้อง ตั้งมั่นในสัจจะ จะทำให้มีความสุข หากปฏิบัติได้
 ก็จะมีผลไปถึงขั้นนิพพาน

(หน้าปลาย 24 บรรทัด 7-9)

1.1.4.4 การกระทำชอบ (สัมมากรรมันตะ)

คือ ประพฤติสุจริตทางกาย เช่น

" ๐ ย่าได้ฆ่าสัตว์ ย่าได้ลักทรัพย์ กาเมสุมิตดา
 ย่ามุสาวาท อย่าสืบสุหรารธรรมตามสาชดา จักพ้นณะระการ"

(หน้าปลาย 12 บรรทัด 11-12)

ผู้แต่งแนะนำแนวทางดับทุกข์ ที่สอดคล้องกับพุทธปรัชญา โดยสรุปอย่างชัดเจน
 ในรูปของเบญจศีล ซึ่งเป็นการประพฤตินทางสุจริต หากผู้ใดปฏิบัติได้ จะไม่ตกนรก

1.1.4.5 เลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ)

คือ ประกอบอาชีพสุจริต เช่น

" ๐ อะทินนาทานา พระบันยัคว่า อย่าลักทรัพย์เขา
 เจ้าของไหมให้ ตนไปยืมเอา ฉกฉกของเขา เป็นบาพนักหนา"

(หน้าปลาย 19 บรรทัด 4-5)

การลักทรัพย์ เป็นการประกอบอาชัที่ไม่สุจริต นำความเดือดร้อนมาให้ ผู้ประพฤติกปฏิบัติ และเป็นบาปมาก ทางคัมภุคย์คัมความเดือดร้อนได้ ก็คือ การประกอบ อาชัทางสุจริตเท่านั้น

1.1.4.6 ความเพียรชอบ (สัมมาวายามะ)

คือ ความพยายามไม่ให้เกิดกิเลสในจิต พยายามกระทำในสิ่งที่ดี เช่น

“ ๐ ให้เร่งทำบุญ ให้เร่งจักคุณ แก้วสามประการ
ให้เร่งรักษา พระไตรลักษณ แก้วสามประการ เป็นที่มุ่งคุณ
๐ ให้เร่งสตับ ครันแล้วให้รับ พระไตรยสะนาคม
หังสินห้าอัน มีพรรณอุคม กัมเกล้าบังคม สมทานรับมา
๐ ให้เร่งทำบุญ ให้เร่งทำคุณ บิตามารดา
เร่งแผสวณบุญ ให้เทพเทวา ท้าวเท้านาคา ณรกกรรมภัสสาร

(หน้าปลาย 13 บรรทัด 1-4)

ข้อความนี้จะเห็นความเพียรชอบที่ผู้แต่งเสนอไว้ คือ พยายามเพียร พิจารณาไตรลักษณ, ระลึกคุณพระรัตนตรัย, รักษาศีลห้า ทดแทนบุญคุณบิตามารดา และแผสวณบุญกุศลให้บรรดาผู้ที่ได้รับความทุกข์ในนรก ซึ่งทำให้บังเกิดผลดีแก่ผู้ปฏิบัติ ทั้งทางกายและทางใจ ซึ่งเป็นความเพียรพยายามตามแนวคิคของชาวบ้าน

1.1.4.7 การระลึกชอบ (สัมมาสติ) คือ การใช้

สติระลึกถึงสิ่งทั้งหลายให้รู้แจ้งเห็นจริงว่าอะไรทำให้เสื่อม อะไรทำให้เจริญ อายัด ถึ้อย่างมั่นคงว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นตัวสัตว์ บุคคล เรา เขา ให้คิคว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่ใช่ ตัวสัตว์ ตัวบุคคล ตัวเราตัวเขา ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมฉบับนี้ว่า

“ ๐ ใช้ตัวใช้ตน ใช้ผู้ใช้คน ใช้เทพดา
ใช้สิ่งใช้สัตว์ บันยภูนิชา กล่าวคำมุษา โลกินฉิบหาย
๐ โลกียสสารทาน ใช้แกนใช้สาร เวียนเกิดเวียนตายเป็น
แต่เหี่ยวแต่ทอง อยู่กลางอะบาย ราฟิงให้ได้ จึงจะพ้นจากบวง”

(หน้าปลาย 9 บรรทัด 4-7)

การระลึกชอบโดยการใช้สติ ตริตรองก่อนกระทำสิ่งต่าง ๆ ย่อมเกิด
ความผิดพลาดน้อย จึงสอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาที่ผู้แต่งสอดแทรกไว้ว่า หาก
ระลึกได้ก็จะทำให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

1.1.4.8 ความตั้งใจชอบ (สัมมาสมาธิ)

หมายถึง การที่จิตตั้งมั่นในความสงบ ไม่หวั่นไหว มีพลังแข็งแกร่งพอที่จะตัดกิเลส
ให้ขาดออกไปจากจิตได้ในที่สุด เรียกว่าได้บรรลุนิพพาน เช่น

“ ๐ เมตตาภาวนา กุศลลาท่ามา เป็นทางพระกาน
มาเป็นคันทน แต่สิ้นกับทาน จักพ้นพระกาน นีถุการเสวยรม”

(หน้าปลาย 9 บรรทัด 11-12)

การฝึกสมาธิเป็นเรื่องที่กระทำได้ยาก ข้อความนี้กล่าวถึง การเมตตา
และภาวนา อันเป็นการบังคับใจให้ตั้งใจปฏิบัติธรรม เป็นจุดเริ่มต้นของการฝึกสมาธิ
เท่านั้น ซึ่งชาวบ้านเข้าใจว่า การเมตตา ภาวนา บำเพ็ญกุศล โดยการรักษาศีล
ให้ทาน นั้น จะทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ และถึงซึ่งนิพพาน อันเป็นทางที่สงบสุขได้

อริยสัจ 4 ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ฉบับสำนวน
ภาคใต้ ผู้แต่งไม่ได้กล่าวอย่างตรงไปตรงมา แต่แทรกไว้ในคำสอน ซึ่งจะต้องตีความ
ออกมาอีกทีหนึ่ง นับว่าผู้แต่งมีความรอบรู้ในหลักธรรมเกี่ยวกับอริยสัจ 4 เป็นอย่างดี
ทั้งยังสอนว่า การปฏิบัติธรรมนั้นควรจะเป็นไปในทางสายกลาง ไม่ตั้ง ไม่หย่อนเกินไป
ทางที่จะดับทุกข์ได้นั้นจะต้องเป็นทางสายกลาง ผู้แต่งเปรียบเทียบนี้ไว้ว่าเหมือนกับ
สะพานที่จะนำทางข้ามพ้นห้วงแห่งสังสารวัฏฏะ ซึ่งผู้แต่งสอนโดยอุปมาด้วยพิน ดังนี้

“ ๐ สายพินนี้หฤา พระเจ้าใหม่ถือ ใหม่ฤาแก่ใคร
อยู่แต่ภายนอก บอกให้เข้าใจ สายหนึ่งภายใน คฤาตั้งลูกลาน
๐ สายกลางนี้หฤา ใหม่คคใหม่ชื่อ คือคังคอการ
พระเจ้าปลดไว้ ไหข่ามสงสาร เท่านั้นอาจารย์ จงแจ้งภายใน”

(หน้าปลาย 2 บรรทัด 5-9)

1.2 ปฏิจจสมุบาท หมายถึง การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลาย
เพราะอาศัยกัน ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม หรือการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิด
มีขึ้น ปฏิจจสมุบาทมีองค์ประกอบ 12 ประการ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2524 :
45-47)

ปฏิจลสมุทปาทีปราภาในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์
ฉบับสำนวนภาคใต้ มีดังนี้

1.2.1 อวิชชา คือ ความไม่รู้ หมายถึง ความไม่รู้ใน
อริยสัจ 4 ได้แก่ ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในเหตุให้เกิดทุกข์ ความไม่รู้ใน
ความดับทุกข์ และความรู้ในทางดับทุกข์ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2524 : 45
ผู้แต่งให้ความสำคัญเกี่ยวกับอวิชชาไว้ว่า เป็นเครื่องกีดขวางความสำเร็จทั้งปวง
ดังนี้

" ๐ เพราะอะวิตชา ห่อหุ้มนั้นหนา คือตั้งเมคใหญ่
มือทั้งแปดทิต ปิดขวางภายใน เร่งเปลื้องออกไป ให้พ้นจากทุกข์"

(หน้าปลาย 4 บรรทัด 1-2)

" ๐ อำนาจอะวิตชา ล่องวงเรามา ทุกข์สิ่งทุกข์อัน
เวียนตายเวียนเกิด เทียวทองเวียนวัน เกิดด้วยทุกข์ขัง อะนิจจัง
อนัตตา"

(หน้าปลาย 9 บรรทัด 11-12)

" ๐ อะวิตชาห่อหุ้ม ผูกมัดรัดกุม เอาไว้ตอบึง
หลงรักรูปตัว มัวไหม้รำพึง ผูกมัดรัดรั้ง ปิดบังปัญญา"

(หน้าปลาย 32 บรรทัด 9-10)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า อวิชชา เป็นเครื่องปิดบังสิ่งทั้งปวงให้มีคมหมกคทหนทาง
ที่จะก่อให้เกิดสติปัญญา

1.2.2 สังขาร คือ สิ่งที่ปรุงแต่งให้เกิดหน้าที่ทางกาย
ซึ่งอวิชชาเป็นตัวปิดบังไม่ให้รู้ในสิ่งทั้งปวง และเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร (ฉัตรสุมาลย์
กบิลสิงห์, 2524 : 45) เกี่ยวกับเรื่องนี้ผู้แต่งชี้ให้เห็นว่า สังขารที่ประกอบขึ้นใน
ร่างกายมีอะไรบ้าง และเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ควรจะปลงให้ได้ ดังตัวอย่าง

" ๐ เลอิคชนนัรไส ท่านพัรณาไว พ่อได้เป็นเต้มบาท
มีถ้วนทุกชนา เปนอาโบทาคู บ้างแห่งเป็นพ่ยาคี ษังอยู่ในห้อง

๐ ถ้ามวลบ่ตัวงใจ๋ บอคม้มตั๋บใส่ ครันค้ายเนาพอง
ควนปล่งสังฆา ทัรรมาตริกตรอง รูปกายหังพอง เป็นเหยื่อแรงกา"

(หน้าปลาย 34 บรรทัด 11-12)

สังฆาที่ปรากฏในเรื่องนี้เป็นกายสังฆา รวม 32 ประการ อันมี โลมา
นขา ทันทา ตะโจ มังสัง เป็นต้น ผู้แต่งได้พรรณนาให้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ประกอบ
ขึ้นเป็นกายสังฆานั้นไม่เที่ยง ให้ปลงให้ตกว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่เป็นของเรา

1.2.3 วิญญาณ คือ การรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ เช่น ตาเห็นรูป
หูได้ยิน จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส สังฆาเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์,
2524 : 46) ผู้แต่งกล่าวถึงการรับรู้อารมณ์ไว้เพียงเล็กน้อย โดยยกตัวอย่างให้เห็นว่า
การรับรู้ทางอารมณ์ในทางโลกแตกต่างกับทางธรรม ดังนี้

" ๐ โขนหนังเครื่องรำเต้น เป็นของเล่นบันตามี
กลองแขกมโหรี ปีโหนดับจับจิตร์ใจย์
๐ ถึงว่านั่งฟังธรรม นามจิตร์นั้นไม่พองใส
ฟังได้นั่งฟังไปย ไม่ผูกโยเหมอื่นโลเกีย"

(หน้าต้น 21 บรรทัด 3-5)

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า การเห็นรูป ได้ยินเสียงที่ขับร้องจากการแสดง
ทำให้มีความสุขได้ง่ายกว่าการฟังธรรม ซึ่งจะต้องใช้สมาธิ จึงจะมีความสุข

1.2.4 นามรูป นาม คือ ความมีอยู่แห่งนามธรรม เช่น
ความรู้สึก (เวทนา) ความจำได้ (สัญญา) อารมณ์ที่เกิดกับใจ (เจตสิก) การสัมผัส
(ผัสสะ) การตริตรอง (มนสิการ)

รูป คือ สิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ สภาพร่างกาย ซึ่งอยู่ในฐานะที่จะสนอง
ตอบการรับรู้ในอารมณ์นั้น ๆ วิญญาณทำให้เกิดนามรูป (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์,
2524 : 46)

ผู้แต่งกล่าวถึงรูปไว้ดังนี้

" ๐ รูปทรงยังยวนตา เภราะเกุสลารักษายอยู่ ใครเห็นให้เอ็นดู
รูปโถมนังรามพรรณราย ๐ เตชะด้วยเมตตา เหนอะนิจจาดังใจหมาย

ไม่มีความเกลียดชัง วอระกายงามโสภา"

(หน้าคัม 23 บรรทัด 7-8)

รูปทรงอันสวยงาม ทำให้ติดตามใจแก่ผู้ที่พบเห็น เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิด
ความทุกข์ หากลุ่มหลงอยู่ในรูปอันงามนั้น

1.2.5 สฬายตนะ คือ อายตนะ 6 ได้แก่ จักขุอายตนะ
(ตา) โสทายตนะ (หู) มานายตนะ (จมูก) ชิวหายตนะ (ลิ้น) กายายตนะ (กาย)
และ มนายตนะ (ใจ) นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิด สฬายตนะ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์,
2524 : 46)

ผู้แต่งได้แทรกสฬายตนะไว้เพียง โสทายตนะ (หู) เพียงอย่างเดียว
โดยสอนว่า ให้ใช้หูให้สัมพันธ์กับใจ คือ เมื่อรับฟังแล้วจะต้องจดจำใส่ใจไว้ ดังนี้

" ๐ ฟังแต่ขั้รับร้อง ปี่ร้องกลองเงี้ยวหูฟัง ฌ คอรแลโขนหนึ่ง
นั่งเพ่งพิศติดตองใจ ๐ เสี่ยงเภาเราะมักเกิดเขิน ร้องรำแลนแต่บทไปย
แจ่งจิตรจับดวงใจย จำเรื่องได้ดังกล่าวมา ๐ ฟังธรรมจำใส่ใจ
จำเรื่องได้ในยวิญา จะพ้นจากทุกข์า ภั้นจากจตุรบาย"

(หน้าคัม 16 บรรทัด 2-3)

" ๐ ฟังอย่าใจเจจ ฟังให้เห็นเลตังนอกทังในย อย่าฟังแต่เภาเราะ
ตนเร้งจำใจย หางเสี่ยงให้ได้ หนีน้ำใจยแขง"

(หน้าปลาย 3 บรรทัด 1-2)

จะเห็นว่า การฟังแต่เสียงไพเราะ หรือฟังโดยการผ่านไป ไม่จำ ไม่คิด
ไม่ใช้การฟังที่ก่อให้เกิดความสุข ถ้าฟังธรรมแล้วจำและนำไปปฏิบัติ ก็จะทำให้พ้นจาก
ความทุกข์ได้

1.2.6 ผัสสะ คือ การสัมผัสระหว่างตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ กับอารมณ์ ภายนอกได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สฬายตนะเป็นปัจจัยให้เกิด
ผัสสะ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2524 : 46)

ผู้แต่งได้แทรกข้อความที่สอนให้ใช้หูฟังว่า เมื่อหูฟังแล้วใจควรคิดตาม เช่น

" ๐ พังอย่าโจแจจ พังให้เห็นเล ทังนอกทังในย์
อย่าพังแต่เภาระ คนเร่งจ่าใจย์ ทางเสียงให้ได้ ที่น้ำใจแขง"
(หน้าปลาย 3 บรรทัด 1-2)

การใช้หูฟัง หากฟังอย่างเอาใจใส่ ไม่หลงไหลในน้ำเสียงที่ไพเราะ
ประการเดียว ก็ทำให้เกิดความสุข

1.2.7 เวทนา คือ ความรู้สึกทั้งที่เป็นความสบาย
ความทุกข์ หรือความรู้สึกเฉย ๆ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา (ฉัตรสุมาลย์
กบิลสิงห์, 2524 : 46) ความรู้สึกทั้งหลายนั้นเกิดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย
และใจ

ผู้แต่งแทรกความรู้สึกอันเกิดจากจมูกที่ได้รับกลิ่นไว้ ดังนี้

" ๐ คือดั่งมาลา ส่งแต่กลิ่นมา วังเวนหัวใจ ปรากฏแก่ตา
แต่ตนกับไวย ดวงดอกนั้นไสย บังแสงสุริโย
(หน้าต้น 35 บรรทัด 3-4)

ผู้แต่งกล่าวเปรียบเทียบให้เห็นว่า บุคคลที่ฟังธรรมไม่เข้าใจ เหมือนกับ
ผู้ที่ได้รับเฉพาะกลิ่นของดอกไม้ แต่ยังไม่เห็นดอก เช่นเดียวกับผู้ที่ฟังธรรม แต่ยังไม่
เข้าถึงแก่นในการปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุขั้นสูง

1.2.8 ตัณหา คือ ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น
หรือความอยากเพื่อให้พ้นจากภาวะที่มี ที่เป็นนั้น ตัณหาเกิดจากรูป รส กลิ่น
เสียง สัมผัสและอารมณ์ เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์,
2524 : 46) เช่น

" ๐ ในทางประเวณี พระชินสีร์หมี่หามมา แต่ปวงระคะราคา
ปวงตัณหาแลปวงสัตร์ ครันว่าอับปัญญา ปวงตัณหาหมั้นเรงรัต
ชื่อว่าเปนคะระหัด แต่ล่วนยอมเปนราคี"
(หน้าต้น 33 บรรทัด 1-1)

ตัณหาที่กล่าวนี้ เป็นตัณหาของผู้ครองเรือน ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า
เป็นข้อห้ามสำหรับผู้ครองเรือน เพราะผู้ลุ่มหลงในทางประเวณี ย่อมก่อให้เกิดทุกข์

1.2.9 อุปาทาน คือ ความยึดมั่น หรือความผูกพันใน กามารมณ์ ในความคิดเห็นอันจะนำไปสู่ความหลงผิดในชีวิตและตัวตน ตัดหาเป็น ปัจจัยให้เกิดอุปาทาน (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2524 : 46) ผู้แต่งได้แทรก เรื่องนี้ไว้ตอนที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการถือศีลห้า เช่น กล่าวถึงการประพาศิณี ในกาม ว่า

" ๐ กามเมสุมิฉา พระเจ้าเทชนา ย่ามกเมียท่าน เกิดชาติใด ๆ ไครจักขุนปาน กลิ่นรชหอมหวาน ในทองโลกา ๐ เคชะถือสิน ใหม่มี่รชหมิน สินพระสาศดา แล้วจึงถือเอา กามเมสุมิฉา อะนี่แลหนา ไหม่มกเมียเขา ๐ เกิดมารูปงาม รชหมี่อะหราม เนื่อนวลพ้อเทา มกมีเงินทอง ภายกองเนอิ่งเนา เป็นเสนแก่เขา บุญเราชักมา ๐ ผู้ใดมีฟัง คำพระชรสัง บันยัคเทศหนา ลอดชมเมียท่าน ชันจัว พฤษชา ครันตกลองมา ตองน้ำทองแดง"

(หน้าปลาย 20 บรรทัด 10-12)

การผูกพันในกามารมณ์ ก่อให้เกิดความทุกข์ ผู้แต่งได้แทรกเรื่องการ ประพาศิณีในกาม เพื่อชี้ให้เห็นผลการประพาศิณีในกามว่าตนรัก ต้องรับทุกข์ ในน้ำทองแดง และผลการยึดมั่นในกามไม่ประพาศิณีว่าได้รับผล คือเกิดในชาติหน้า มีรูปงาม

1.2.10 ภพ คือ ภาระวนการที่แสดงออกตามเงื่อนไข แห่งความยึดถือ และภาวะชีวิตที่ได้รับด้วยอำนาจแห่งการยึดถือ นั้น ๆ อุปาทานเป็น ปัจจัยให้เกิดภพ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2524 : 47) ผู้แต่งได้พรรณนาถึงการ เวียนว่ายอยู่ในกามภพว่า

" ๐ รอนแทบสาหด เภราะว่าน้ำกรต เสียนคมเรี่ยวแรง แผลกเป็นทุลี ยมกบาลติมแทง เภราะใจยหมันแขง ไม่ฟังศาสดา"

(หน้าปลาย 20 บรรทัด 3-4)

ข้อความนี้ แสดงถึงผลการยึดมั่นในทางที่ผิด คือประพาศิณีศีลธรรม โดยเฉพาะประพาศิณีในกาม จะต้องรับความทุกข์ทรมานมาก

1.2.11 **ชาติ** คือ การเกิดแห่งชีวิตอันเป็นผลมาจากภพ
ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2524 : 47) ผู้แต่งแสดงให้เห็น
เห็นความทุกข์ในภพของผู้ที่กระทำผิดทางภพ เมื่อตายแล้วจะต้องไปเกิดใน
ชาติใหม่ ดังนี้

" ๐ เกิดเป็นกระเทย หารอยขาดเอย เภระห่าอุกอาด
คำพระบันยัด มาลีมเสี่ยขาด เพราะคนประหมาด กาเมสุมิจจา"
(หน้าปลาย 20 บรรทัด 7-8)

ผู้แต่งชี้ให้เห็นว่า ถ้าผู้ใดถือได้ไม่ประพฤติผิดในภพ จะมีผลให้เกิดใน
ชาติหน้าว่า

" ๐ ผู้โดยถือได้ ตามบันยัดไว้ เป็นบุญนักหนา เริ่มเอากำเหน็ด
เกิดลายพากหนา ได้เป็นเทวา ยิ่งกว่าทั้งหลาย ๐ มีปราสาททอง
นางสนมทั้งผอง ย่อมงามพรรณราย ได้ด้วยจำคำ ภาระผู้ฤสาชย
เครื่องทิพย์ทั้งหลาย. ใครเลยจักมี"
(หน้าปลาย 20 บรรทัด 8-10)

นอกจากนี้ผู้แต่งได้สอนว่าถ้าชาตินี้รู้จักทำความดี ชาติหน้าจะได้เกิด
พบพระศรีอารีย์

" ๐ ชาตินี้ได้สว่าง เพราะเห็นหนทาง ผิดชอบชั่วดี แล้วได้ฟังธรรม
แผ่ไฟไมตรี บำเพ็ญบารมี เร่งให้บริบูรณ์ ๐ รู้จักผิดชอบ ทำตาม
ระบอบ บารมีประหม่น แสนกันกำมีไหลย จะได้เพิ่มพูน ภพพุททาภูล
สมเด็จเม็คไทรย์"

(หน้าต้น 29 บรรทัด 3-5)

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การเกิดในชาติใหม่ของคนนั้น
ขึ้นอยู่กับผลการกระทำในชาติก่อนว่า กระทำความดี หรือความชั่วเป็นปัจจัยสำคัญ

1.2.12 **ชรา มรณะ** คือ การแปรสภาพจากภาวะหนึ่งไปสู่
อีกภาวะหนึ่ง และความสูญสิ้น หรือขาดสลายอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนสภาพนั้น ๆ
ตลอดถึงปฏิกิริยาอันเนื่องมาจากชรา และมรณะนั้น เป็นความเศร้าโศก เสียใจ เป็นต้น

ชาติ เป็นปัจจัยให้เกิดชรา มรณะ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2524 : 47) ผู้แต่งกล่าวถึง ชรา และมรณะ ว่า

" ๐ อนิจจาตัวไสย ชะรามาใกล้ ความตายมาชม กลางวัน กลางคืน เร่งให้ปรารม หาทางคั่นหน รู้แห่งหนทาง"

(หน้าคั่น 36 บรรทัด 9-10)

" ๐ ชื่อว่าชะราทุกข์ เกิดมาอยู่สุข ก็ว่าจะแก่ชะรา ความตายมามอง ตัวเอยอะนิตจา ครั้นแก่ชะรา ชีวิตร์จักไป ๐ ชื่อวามะระณะทุกข์ เกิดมาอยู่สุข ก็ว่าจะมะระณะไลย์ แต่ตัวคนเดี้ยว จะจากยาฎีกา ก็เมื่อเล่าไสย์ จะเห็นกันเลย"

(หน้าปลาย 7 บรรทัด 11-12)

" ๐ ชื่อว่าความตาย ใครหอนจะอยาทาย ใดยืนคนหัว ถาวารู้คิด แก่เมี้ยแก่ผัว ว่าเราอย่ากลัว แก่ความมะระณะ"

(หน้าปลาย 8 บรรทัด 11-12)

จากข้อความดังกล่าวเป็นการบอกให้รู้ว่าทุกคนหนีความตายไปไม่ได้เลย ขอให้ทุกคนคิดเตรียมตัวเตรียมใจอย่าได้กลัวความตาย นับว่าผู้แต่งสามารถนำเอาหลักการเกี่ยวกับปฏิจสงฆบพมาร้อยเรียงเป็นเรื่องราวสำหรับสอนใจได้เป็นอย่างดี ทั้งยังได้สรุปให้เห็นความจริงของชีวิตว่า ทุกอย่างที่เกิดขึ้นทั้งความสุข และความทุกข์ย่อมเกิดขึ้นมาจากเหตุ ดังนี้

" ๐ ครั้นว่าเกิดความทุกข์ ศรวนว่าทุกข์ตามติดหลัง หมันมอง เอาเมื่อหลง หมันระวังอย่าไว้ใจย์ ๐ เพราะเหตุทั้งสองอัน เกิดด้วยกันแต่ใหญ่ ๆ เหตุหนึ่งให้เกิดโทษ จะออกไปหมันเบยีนตัว ๐ ถาวว่าใครคิดออก กันไว้นอกก็ยงชั่ว อุชาระวังตัว อย่าให้เข้าถึง กายใน ๐ จะกันซึ่งความทุกข์ ใช้จะยากสักเท่าใดย เป็นตันด้วย น้ำใจย์ มีปัญญาจึงจะภาตัว ๐ สวนตนเท่าล้มหวาย สวนทางปลาย เท่าใบบัว หมันปกไว้เบยีนตัว เท่านั้นแลอย่าทะนง"

(หน้าคั่น 33 บรรทัด 7-11)

ปฏิจจสมุปบาทที่ผู้แต่งกล่าวถึงในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ ฉบับสำนวนภาคใต้ นั้น ไม่ได้กล่าวไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไปตลอดเรื่อง แต่ผู้แต่ง ได้แทรกไว้ทั่วไปแล้วแต่เนื้อเรื่องจะตรงกับปฏิจจสมุปบาทข้อใด ผู้แต่งก็ร้อยเรียง ข้อความให้ตรงกับปฏิจจสมุปบาทข้อนั้น ทั้งนี้เพราะว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ไม่เป็น วรรณกรรมที่กล่าวถึงหัวข้อธรรมะโดยตรงนั่นเอง

1.3 ไตรลักษณ์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณ์ หมายถึง ลักษณะที่เสมอแก่กันของสังขารทั้งปวง ประกอบด้วย 3 ประการ คือ อนิจจตา ได้แก่ ความไม่เที่ยง ทุกขตา ได้แก่ ความเป็นทุกข์ และอนัตตา ได้แก่ ความไม่มีตัวตน ไตรลักษณ์เป็นธรรมะที่ละเอียดลึกซึ้งมาก ยากที่บุคคลธรรมดาจะมองเห็นได้ (วสิน อินทสระ, 2525 : 548)

ไตรลักษณ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ฉบับสำนวน ภาคใต้ มีดังนี้

ความไม่เที่ยง (อนิจจตา) ที่กล่าวถึงในวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นความ ไม่เที่ยงของสังขารมนุษย์ ผู้แต่งชี้ให้เห็นว่าการเกิดเป็นมนุษย์จะมีอาการครบ 32 คือ มีหัวตติงสาการ 32 ซึ่งในวรรณกรรมเรื่องนี้เรียกว่า "เหวาะตติงสาการ" มี 32 ประการ (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2523 : 106) ได้แก่ เกศา (ผม) นขา (เล็บ) โลมา (ขน) ทันตา (ฟัน) ตะโจ (หนัง) มังสัง (เนื้อ) ฯลฯ นั้น เป็นสิ่ง ไม่เที่ยงไม่คงทนถาวร เมื่อเจริญขึ้นมาแล้วจะเสื่อมลง และดับไปในที่สุด ดังข้อความ

" ๐ ทันตาคือฟัน สามสิบสองอัน ใช้เป็นแกนสาร คลอนคลุก กงกัก หลุดหักเฝ้าร่า นใหม่ตั้งอยู่นาน ควนคิตอะนิจจา" ๐ ตะโจ คือหนัง ตายกองหนาซัง หัวทั้งกายา ถาประหมวนเข้าหมต เท้าผล พุทธรา คนอันทะเลภา นับถือว่าดี ๐ มังสังคือเนื้อ เปื่อยเนา ใหม่เหลือ เท้าเสนเกเชียร หังเก้ารอยชิน ไนยกายกายี ตายแล้วอัปปริ รังเกียจเกลียดอาย"

(หน้าปลาย 32 บรรทัด 2-6)

" ๐ กิโลมะกัง คือฝังผิวยัง กำหนดโดยศีร เหมอินผากุพัต
ที่ชั่วไหมดี เกาแล้วเสราศีร มีสูงามตา ๐ พระพิชิตมาร
ครษโปรตประทาน เราท่านมธระณา ล้วนเครอิ่งเปือยเน่า เป็นเหยื่อ
แรงกา ควนคิกอะนิจจา อย่าได้ลระวาง"

(หน้าปลาย 33 บรรทัด 3-5)

ความเป็นทุกข์ (ทุกข์ตา) และความไม่มีตัวตน (อนัตตา) ที่กล่าวถึงใน
เรื่องนี้ ผู้แต่งไม่กล่าวแยก แต่จะกล่าวถึงควบคู่กันไป ดังข้อความ

" ๐ ทุกขังอะนัตตา ตัวเราเกิดมา เห็นมีเป็นกาน เนื้อหนัง
เหยื่อแห่ง เรี่ยวแรงสาหนาน หูตาภกาน พันฟางพิกล ๐ ทุกขัง
อะนัตตา ตัวเอยเกิดมา โรคาเบย็นตน เกิดในสงสาน ชานานแต่จะทน
เร้งสร่างกุศล จะขามกันคาน"

(หน้าปลาย 11 บรรทัด 1-4)

ผู้แต่งกล่าวไว้ว่าบุคคลบางคนนั้นมองไม่เห็นไตรลักษณ์ เมื่อคิดขึ้นมาได้ก็แ่
มากแล้ว เช่น

" ๐ ตอแกเห็นทุกขัง อะนิจจิงอะนัตตา ตอไกล้จมะระณา
เหมอินไปยเกลาเย็น"

(หน้าต้น 22 บรรทัด 4)

บางคนก็รู้ตัวตลอดเวลาว่า ร่างกายทั้งดงามนั้นแท้ที่จริงแล้ว เป็นสิ่งที่ไม่
เที่ยงแท้แน่นอน เช่น

" ๐ เศษะคัวยเม็ตา เหนอะนิจจาดังใจหมาย ไม่มีความเกลยัด
หนาย วอระกายงามโสภา"

(หน้าต้น 23 บรรทัด 8)

บางคน จะระลึกอยู่เสมอแม้เป็นเวลากลางคืน เช่น

" ๐ ยามเมื่อเหย็งคึน นอนหลับแล้วตื่น ขึ้นนั่งภาวนา ราพึง
ทุกขัง อะนิจจิงอะนัตตา โอเรางเราอา เห็นมีเป็นกาน"

(หน้าปลาย 7 บรรทัด 5-6)

บางคนคิดได้ว่าร่างกายทุกส่วนไม่เที่ยงแท้ ไม่ใช่ตัวตน ต้องตายด้วยกัน
ทุกคน ควรคิดให้ได้ เช่น

" 0 อัญโอะสุกัง แต่ลวันทุกขัง อะนิจจิงอะนัตตา เขาเอาไปหยอด
ทิ้งเสียปาชา อะนิจจิงอะนัตตา ตัวเอยสงสาร 0 เมื่อแรกท่านรักษ์
ท่านใหม่รู้จัก ว่าเกิดบวงกาม ท่านเซยท่านชม ท่านรักว่างาม
ห้ามลยบวงกาม แต่ลวันท่านขัง 0 อะนิจจิงอะนัตตา นอนอยู่ปาชา
แต่เอะสุกัง ท่านเกลยิตท่านแล้ว จอดเสียผันหลัง แต่ลวันทุกขัง อะนัตตัง
อะนัตตา"

(หน้าปลาย 10 บรรทัด 3-6)

จะเห็นว่าไม่มีใครบังคับสังขาร คือร่างกายของตนไม่ให้แก่ เจ็บ หรือ
ตายได้ ซึ่งเป็นความจริงอีกประการหนึ่ง ถ้าหากทุกคนปลงเสียให้ได้ก็จะช่วยไม่ให้
เกิดความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเรา ก็จะมี ความสงบสุข แต่การที่จะปลงให้ได้นั้นเป็น
เรื่องปฏิบัติได้ยาก เพราะทุกคนย่อมมีกิเลส คัดหาด้วยกันทั้งสิ้น ไม่ว่าจะมากหรือน้อย
ซึ่งตัวกิเลส คัดหานี้เองเป็นเครื่องปิดบังไม่ให้เห็นหนทางของธรรมะข้อนี้ (วคิน
อินทสระ, 2530 : 63)

1.4 หัวข้อธรรมะหมวดหมู่ต่าง ๆ ในคัมภีร์คำสอนของพุทธศาสนา
เป็นหัวข้อธรรมะที่แบ่งเป็นหมวด ๆ เช่น หัวข้อธรรมะมี 2 ข้อ ในหมวดนั้นเรียกว่า
ทูกะ ถ้ามีหัวข้อธรรมะในหมวดนั้น 3 หัวข้อ เรียกว่า ดิกะ เป็นต้น (สมเด็จพระ-
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2516 : 28-29)

หัวข้อธรรมะหมวดหมู่ต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้า
ห้าพระองค์ฉบับสำนวนภักดี มีดังนี้

1.4.1 ธรรมะหมวด ทูกะ คือ หัวข้อธรรมะที่อยู่ใน
หมวดหมู่เดียวกัน 2 อย่าง เช่น "ธรรมเป็นโลกบาล คือ ธรรมะที่คุ้มครองโลก
2 อย่าง ได้แก่ หิริ ความละอายแก่ใจ และโอตตัมปะ ความเกรงกลัว" (สมเด็จพระ
พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2516 : 28) เป็นต้น ธรรมะหมวด
ทูกะ คือ หมวด 2 ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้ คือ

ธรรมมีอุปการะมาก 2 อย่าง ได้แก่
สติ ความระลึกได้ กับ สัมปะชัญญะ ความรู้ตัว ปรากฏดังนี้

" ๐ ตั้งสติไว้ให้ตรง ผูกจิตรปลงให้จงดี สรร่วมให้แท้
ปิติเกิดเลิศทางทร" "

(หน้าต้น 19 บรรทัด 11-12)

" ๐ เอาสติเป็นอังกฤษา จึ่งเอาอะนิจจา สังขาราเป็นหงไชย
๐ เอาปัญญาเป็นเข็มไช เหนี่ยวหนวงเอาดวงใจย์ เป็นกระหงใหญ่ณา" "

(หน้าต้น 27 บรรทัด 3-4)

ลักษณะธรรมที่ปรากฏนี้ ผู้แต่งใช้โวหารเปรียบเทียบเพื่อสอนให้คนรู้จัก
ยั้งคิดให้รอบคอบก่อนที่จะทำอะไรลงไป โดยการเปรียบเทียบผู้มีสติว่าเหมือนกับ
"อังกฤษ" (อังกฤษ) หรือหางเสือของเรือ ซึ่งช่วยในการบังคับเรือให้เดินทางไปสู่
จุดหมายโดยไม่ลุ่มจม เช่นเดียวกับคนเรา หากทำอะไรอย่างมีสติย่อมจะบรรลุ
เป้าหมายที่ต้องการได้

สัมปะชัญญะ ความรู้ตัว สำหรับธรรมะหัวข้อนี้ผู้แต่งไม่ได้กล่าวถึงโดยตรง
แต่สอนให้คนตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ว่า

" ๐ อย่าได้พลังพลาด หลงลืมประมาท โมโหมัวเมา
สร้างกำ ๗ ตาม ดูจความลำเนา คือกายกับเงา ติดตามคำชู้" "

(หน้าต้น 15 บรรทัด 5-6)

ธรรมะหมวด ทุกะ มีอยู่หัวข้อเดียวได้แก่ ธรรมมีอุปการะมาก 2 อย่าง
ที่ผู้แต่งแทรกไว้ในเรื่องก็เป็นหัวข้อธรรมะที่ทุกคนควรปฏิบัติ และไม่สุขวิสัยของคน
ทั่วไปที่จะปฏิบัติได้ นับว่าเหมาะแล้วที่ผู้แต่งได้แทรกไว้ในวรรณกรรมเรื่องนี้

1.4.2 ธรรมะ หมวดตีกะ คือ หัวข้อธรรมะที่อยู่ในหมวด
หมู่เดียวกัน 3 อย่าง เช่น "ทุจจริต 3 อย่าง ได้แก่ ประพฤติชั่วด้วยกาย เรียก
กายทุจจริต ประพฤติชั่วด้วยวาจา เรียก วจิทุจจริต และประพฤติชั่วด้วยใจ เรียก
มโนทุจจริต" (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2516 : 30)
เป็นต้น ธรรมะหมวดตีกะ คือ หมวด 3 ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้ มี

1.4.2.1 อกุศลมูล 3 อย่าง และกุศลมูล 3 อย่าง อกุศลมูล 3 อย่าง ประกอบด้วย โลภะ ความอยากได้ โทสะ การคิดประทุษร้ายผู้อื่น และโมหะ ความหลง ไม่รู้อริยธรรม

กุศลมูล 3 อย่าง มี

อโลภะ ไม่อยากได้ อโทสะ ไม่คิดประทุษร้ายผู้อื่น และอโมหะ ไม่หลงผู้แต่งกล่าวถึงอกุศลมูล และกุศลมูล ปะปนกันไป ดังนี้

" ๐ เมื่อคนจะดับจิตร์ คิดขึ้นได้เป็นกุศล ถึงมารมาประจน ฝ่ายกุศลช่วยคำชู

(หน้าคั่น 18 บรรทัด 10)

" ๐ มานะหิตติตันกาน โมหะอะนุमान โทศระก็เกิดตามพลอย
๐ ผู้ใดได้ตั้งร้อย ถึงฝั่งก็พลอย คือปฏิโมคณีฎการ"

(หน้าคั่น 28 บรรทัด 3-4)

" ๐ ออย่าเกาะโลโล ข้าไทยงัวควาย ย่าเกาะซังโกรธ
ชีวิตฉิบหาย หนวงเอาให้ได้ เกาะเอาพระธรรม"

(หน้าปลาย 4 บรรทัด 9-10)

" ๐ กุศลอะกุศล ตกแดงบุกคด เกิดในสงสาร กุสนให้ลาพ
บาพให้คอรทาน อะกุสนคนการ ร้อนจึงยิงไฟ"

(หน้าปลาย 30 บรรทัด 9-10)

" ๐ โมโหภายนอก คือตั้งละลอก เกิดกลางสุลาไสย
พระพายพัดเคลื่อน ลูกเคลื่อนใหญ่ ๆ นาวาบุกไปย์ จักจมบอนาน
๐ โมโหภายใน คือตั้งเปลวไฟ ความเผาผลาญ คับด้วยอันใด
บอเห็ดคือระทาน ถ้ารู้คิดอาร ราฟิงพันทุกข์"

(หน้าปลาย 2 บรรทัด 9-11)

" ๐ โมโหใจร้าย ออย่าถ้อหมั่นไว้ บาพนั้นเรี่ยวแรง จักนำ
ไปเกิด เมื่องได้สุดแทน โมโหใจแยง มีใช้กำนั"

(หน้าปลาย 3 บรรทัด 2-3)

ข้อความที่กล่าวถึง กุศลมูล และอกุศลมูลข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า ผู้แต่งมีความรอบรู้เข้าใจในหลักธรรมหัวข้อนี้เป็นอย่างดี เพราะว่าถ้ามีอกุศลมูล ข้อใดข้อหนึ่งภายในใจแล้ว อกุศลมูลข้ออื่นที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้นได้ และที่เกิดขึ้นแล้ว ก็จะเจริญมากขึ้น ดังนั้นควรละอกุศลมูลต่าง ๆ ให้หมดสิ้น ในทำนองเดียวกัน หากอกุศลมูลข้อหนึ่งข้อใดเกิดขึ้นภายในใจแล้ว กุศลมูลข้ออื่นที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้นได้ และที่เกิดขึ้นแล้วก็จะเจริญมากขึ้น ดังนั้นบุคคลควรสร้างกุศลมูลให้เกิดขึ้นภายในใจ

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2526 : 32)

ผู้สร้างแต่กุศล คือผู้รู้จักผิดชอบชั่วดี ซึ่งผลที่ได้รับก็คือจะได้เกิดพบ พระศรีอารีย์ ดังตัวอย่างในวรรณกรรมฉบับนี้ ได้สั่งสอนไว้ว่า

" 0 ออย่าโลบอຍาหลงใหลย์ อายุะไครยคักหมั้นปี
คิดสนุกข้างโลกีย์ ไม่คิดถึงความมระณะ"

(หน้าคั่น 21 บรรทัด 5-6)

" 0 หลงกับเงินทองเปลา โลพลโกลให้มิดมัว ไม่ได้ไปกับตัว
ของดีชั่วเครื่องคอร่ทาน"

(หน้าคั่น 21 บรรทัด 8-9)

" 0 เกิดในพัทพ์กับ เหมอันสรอยประดับ สาคนาศพล
อย่านั่งนอนใจย แรงให้แผลบ บำเพ็งกุศล ให้ครบแสนกันกับ
แสนกันอะนันตั้ง 0 รู้จักผิดชอบ ทำตามระบอบ
บารจะมีประหมูน แสนกันกำมีไหลย จะได้เพิ่มพูน ภพพุทธากุล
สมเด็จเจ้าเมตไตรย์"

(หน้าคั่น 29 บรรทัด 7-8)

การไม่โลภ ไม่หลงในทรัพย์สมบัติเป็นการกำจัดกิเลสให้หมดสิ้น มุ่งประกอบกรรมดี ซึ่งจะส่งผลให้เกิดในศาสนาของพระศรีอารีย์ ซึ่งเป็นยุคที่มีแต่ ความสุขนานาประการ

1.4.2.2 บุญกิริยาวัตถุ 3 อย่าง คือสิ่งที่เป็น ที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ มี 3 อย่าง (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ- วโรรส, 2516 : 33) คือ

1. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน
2. สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
3. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

บุญกิริยาวัตถุ 3 ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ ฉบับสำนวนภาคใต้ มีดังนี้

ทานมัย การให้ทาน

" ๐ ทำบุญแลให้ทาน ฌัสการกิดพระวีไวย ทรัพย์สินอันหวงไว้ ให้ทานโยกล้วตัวจะตาย "

สีลมัย การรักษาศีล

" ๐ ทานนั้นใช้สุนเปล่า ศีลทานเล่าเป็นแกนสาร เป็นทางนี้ฤการ เภราะศีลทานรักษาธรรม "

(หน้าต้น 22 บรรทัด 6-8)

ภาวนามัย การจำเริญภาวนา

" ๐ อุษาภาวนา เห็นอะนิจจาจิตรหมั่นคง ซื่อผิตให้คิดปลง ผูกหมั่นคงในทางทร ๐ จำสิ้นแลภาวนา ดังกล่าวมาให้ทุกอรน จะได้ไปป้องกัน เมื่อจิตรนั้นจะจากกาย "

(หน้าต้น 23 บรรทัด 1-3)

ข้อความที่กล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุตั้งที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า การรักษาศีล การให้ทาน และการจำเริญภาวนาเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติติดต่อกันจึงจะได้บุญกุศล ผู้แต่ง ได้กล่าวย้ำไว้อีกว่า

" ๐ อุษาจำสิ้นภาวนา จงสร้างนาวา จะขามคงคาชลาโลย
๐ ให้ทานทำบุญครุไป โนมมอมดวงใจย์ ตั้งไว้เป็นมาตยาวรีย
๐ อุษาบำเพ็ญบารมี เป็นกระตานยวรีย สรรมรับเพื่อจะต่อนาวา "

(หน้าต้น 26 บรรทัด 12)

ด้วยอันประสงค์การทำบุญให้ทาน รักษาศีล เป็นเหมือนเรือที่จะนำไปสู่นิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชาวพุทธ ซึ่งจะปรากฏผล ดังนี้

" ๐ เตชะธรรมเทพาทสพณ ถึงจะมาตามประจล ก็หนีให้พ้น
มือมาร ๐ จักถึงพระนครนี้ฤการ เสวยสุกระเชมสาร แสนสนุกขละำ
ทั้งปวง"

(หน้าคั่น 27 บรรทัด 7-9)

1.4.3 ธรรมะหมวดบัญญัติ คือ หมวด 5 ได้แก่ เบญจศีล
คือ ข้อห้าม 5 ประการ ซึ่งผู้แต่งได้กล่าวไว้ว่า

" ๐ ย่าได้ชาลัศร์ ย่าได้ลักรัษย์ กาเมสมิดจา ออย่ามูสาวาท
ออย่าสืบสุทธา ธรรมตามสาศคา จักพันณะระการ"

(หน้าปลาย 12 บรรทัด 11-12)

เรื่องของเบญจศีลมีรายละเอียดที่ผู้แต่งกล่าวไว้ครบทั้งห้าประการ กล่าวคือ
ห้ามไม่ให้ประพฤติผิดศีลทั้งห้าข้อ กล่าวถึงโทษของการผิดศีลแต่ละข้อ และกล่าวถึง
อานิสงส์ของการถือศีลแต่ละข้อ ให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับทราบ เช่น กล่าวถึง อทินนาทานา
การละเว้นจากการลักทรัพย์ ว่า

" ๐ อะทินนาทานา พระบันยัคว่า ออย่าลักรัพเขา เจ้าของใหม่ให้
คนไปยยิบเอา ฉลักของเขา เป็นบาปนักหนา

(หน้าปลาย 19 บรรทัด 4-5)

ถ้าหากผู้ใดถือศีลข้อนี้ได้จะมีอานิสงส์ ดังนี้

" ๐ ผู้ใดถือได้ ตามบันยัคไว้ ว่าคลถือสิน ได้เป็นเทพบุตร
สุดในชั้นอิน ผู้ใดถือสิน ได้เป็นเทวา ๐ มีปราสาททอง รหมี่เรอ็งรอง
ประดับแก้วมุกดา เตชะถือได้ อะทินนาทานา ดังนี้แลหนา ชื่ออะทิน-
นาทาน"

(หน้าปลาย 20 บรรทัด 8-10)

ถ้าหากผู้ใดถือศีลข้อนี้ไม่ได้จะมีผล ดังนี้

" ๐ ถ้าถือมิได้ คำพระว่าไว้ บันยัคอะทินนา คิดใจโลโก
ไปยล็กเขามา แหวนทองเงินผา เข้าปลาง้วควาย ๐ รัพย์สินใด ๆ

ท่านใหม่ลงใจ ลักไปมากหลาย ไปคกน่อรก ตามกำทำไว้ ทุกช้อยาก
นานได้ หาร้อยชาติหนา"

(หน้าปลาย 20 บรรทัด 2-4)

ตอนสุดท้ายของเบญจศีลผู้แต่งกล่าวอ้างถึงอานิสงส์ ของการถือศีลได้ครบ
ทั้งห้าประการ ว่า

" ๐ ผู้ใดถือได้ พระเพณาไว้ คือแก่นคือสาร ครันตายไปยสวัน
ทันพระศรีอาร อยู่ในยวี่มาร บริวานไสว ๐ รูปโฉมโนมพรรณ
หนาคือดวงจัน ละมอมละไมย งามจึงยิ่งก็ว่า เทวาโดย ๆ อายุยืนไปย
ถึงหาพันปี"

(หน้าปลาย 24 บรรทัด 9-12)

1.4.4 ธรรมะหมวดสัตตคกะ คือ หมวด 7 ได้แก่ โปชฌงค์ 7
คือ องค์ของความรู้ เข้าในอันดับของสติปัฏฐาน 7 ประการ คือ

1. สติ คือ ระลึกรู้ชัดเจน ปรากฏตั้งมั่นในธรรมของกรรมฐานกำหนด
2. ธรรมวิจย คือ การวิจยธรรมะให้แตกฉาน
3. วิริยโพชฌงค์ คือ ความเพียรในการละอตุศล
4. ปิติโพชฌงค์ คือ ความอิมเอมใจ
5. ปัสสัทธิโพชฌงค์ คือ ความสงบกายสงบใจ
6. สมาธิโพชฌงค์ คือ ความสงบกายสงบใจ จิตใจตั้งมั่นอยู่ใน

อารมณ์กรรมฐาน

7. อุเบกขาโพชฌงค์ คือ ลักษณะการปล่อยวาง (มีสติ, ปัสสัทธิ
และสมาธิ) (สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวัฑฒมหาเถระ), 2525 : 225-226)

หลักธรรมเกี่ยวกับโพชฌงค์ 7 ไม่ปรากฏรายละเอียด แต่ผู้แต่งได้กล่าวไว้
สั้น ๆ ว่า

" ๐ กุชงทั้งเจ็จ เอามาหักเต็จ นำใจโมโห
ทำลายมาณะ ชันทะโลโลก ข้าไทยอะชู ลุกเมยี่ซังเขา"

(หน้าปลาย 9 บรรทัด 2-3)

แม้ว่าผู้แต่งกล่าวสั้น ๆ ดังนี้ หากนำมาตีความให้ลึกซึ้งก็จะพบว่า ผู้แต่งมีความรอบรู้เกี่ยวกับโพชฌงค์ 7 เป็นอย่างดี โดยที่ผู้แต่งแนะนำให้เอาสติ, ธรรมวิจย, วิริยะ, ปิติ, ปัสสัทธิ, สมาธิ และอุเบกขามาหักห้ามใจมิให้เกิดโมหะ (ความหลง) ทำลายความโลภให้หมดสิ้นไป ซึ่งจะก่อให้เกิดความสุข ความสงบทางกายและใจแก่ผู้ปฏิบัติอีกด้วย

ผู้เขียนแทรกพุทธปรัชญาต่าง ๆ ไว้ในวรรณกรรมเรื่องนี้ก็เพราะมีจุดประสงค์ให้ผู้อ่าน ผู้ฟังฝึกจิตของตนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมนั่นเอง โดยยึดหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นหลักใหญ่ ๆ 3 ประการ คือ ให้กระทำความดี ละเว้นความชั่ว และทำจิตใจให้สงบ ผ่องแผ้ว ปราศจากกิเลสตัณหาครอบงำจิตใจ ผู้แต่งแนะนำให้เจริญภาวนาทำจิตให้ว่าง ทั้งนี้เพราะ "จิตใจของคนนั้น ถ้าทำให้ว่างไว้เสมอแล้ว ชีวิตของผู้นั้นก็ประสบความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ในอนาคตได้ เพราะความว่างทำให้เกิดปัญญา จิตว่างในที่นี้หมายถึง ความไม่ยึดมั่นว่า นี่เป็นตัวของเรา นี่เป็นสมบัติของเรา ลูกเมีย ข้าทาส บริวารเป็นของเรา ไม่ยึด ไม่หลงอยู่ในความโลภ ความโกรธ ความหลง และการจองเวร ทำจิตว่างเฉย ไม่ยินดียินร้ายในความสุข ความทุกข์ หรืออุปสรรคใด ๆ" (ทองแก้ว เจริญอักษร, 2525 : 4)

ดังนั้นความสุขอันใดเท่ากับความสุขอันเกิดจากจิตว่างแล้ว สงบแล้วเป็นไม่มี พุทธปรัชญาที่ผู้แต่งแทรกไว้จึงเป็นความจริงของชีวิต ซึ่งตรงกับหลักแห่งความรู้ และความจริงที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ขึ้นเอง

2. พุทธปรัชญาตามแนวคิดชาวบ้าน (Popular Buddhism)

พุทธปรัชญาตามแนวคิดชาวบ้าน เป็นพุทธปรัชญาที่ผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ ทำให้ความคิดในการปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าในสังคมไทยไม่เป็นไปตามคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนา มีการเน้นพิธีกรรม มีความเชื่อในเรื่องอำนาจปาฏิหาริย์ และอภินิหารต่าง ๆ (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, 2533 : 16-17)

พุทธปรัชญาตามแนวคิดชาวบ้านที่พบในวรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ฉบับสำนวนภาคใต้ ไม่ได้เน้นพิธีกรรม แต่จะเน้นความเชื่อของชาวไทยพุทธที่สืบทอดกันมาในสมัยก่อน ความเชื่อที่พบมีดังนี้

2.1 ความเชื่อเรื่องอำนาจปาฏิหาริย์

ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจปาฏิหาริย์ เป็นความเชื่อที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านว่า ถ้าผู้ใดมีการสร้างสมอำนาจบุญญาบารมีไว้มาก หรือบำเพ็ญบารมีถึงขั้นสูงสุดก็สามารถที่จะแสดงอำนาจปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ให้ปรากฏแก่สายตามวลมนุษย์ ซึ่งเป็นปุถุชนได้ ดังเช่นพระพุทธเจ้าได้บำเพ็ญบารมีมาเป็นเวลาสิบชาติ เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้วก็สามารถแสดงอภิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ได้

วรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ ได้กล่าวถึงอำนาจปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ดังนี้

2.1.1 อำนาจปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับพระวรกายและรัศมี ดังนี้

พระกุกกุสันโธ

"สวนองพระพุทธิเจ้านรโรไสย ก็สูงได้สี่รสิบศอก
แปลงจพรรณรังสีออก ประคองตั้งแสงทองอันไสยสุก"

(หน้าต้น 2 บรรทัด 11-12)

พระโคตม

สมเด็จพระพุทธรองค์ทรงศิริกาย สูงได้สิบแปดศอก
แปลงจพรรณรังสีออก ประคองแสงแก้วมณีรัตน์

(หน้าต้น 3 บรรทัด 10-11)

พระกัสสป

"พระสระริระกายพระชินสี ก็มาสูงได้ 28 ศอก
แปลงจพรรณรังสีออก ประคองแสงสังข์"

(หน้าต้น 5 บรรทัด 10-11)

พระศรีสากยมุนี

"สมเด็จพระพุทธรองค์ ทรงสรระกาย สูงได้ 18 ศอก
แปลงจพรรณรังสีออก ประคองแสงอาทิตย์เมื่อแรกอุไทยขึ้นมา"

(หน้าต้น 5 บรรทัด 10-11)